

שלהב"ת
שילוב הבנה והבעה בכתב ובעל פה
בתחומי הדעת
הוראה-למידה
רב-תחומית

עקרונות מרכזיים

מפמ"ר להוראת העברית : תומר בזמן

מנהלת התוכנית: ד"ר עליזה עמיר lizamir62@gmail.com

שלהב"ת

עקרונות ותכנים מרכזיים

רציונל

כשירות לשונית במאה ה-21 מצריכה חשיבה גלובלית, ביקורתית, הבניה של ידע, עבודת צוות, פתרון בעיות, התמודדות עם עמדות שונות, למידה רב תחומית, פיתוח הדמיון והיצירתיות, חשיבה על אתיקה, אחריות, על גישות וערכים (Schleicher, 2017). אם כן, תפיסה מורחבת של המושג אוריינות כוללת קריאה, כתיבה, דיבור והאזנה – תפקוד מיטבי בסביבה לימודית אקדמית דיגיטלית לצד השתתפות מלאה בחיים הכלכליים, הפוליטיים, הקהילתיים והתרבותיים בחברה בתימינו.

המונח רב-אוריינויות הוטבע באמצע שנות ה-90 על ידי ה- New London Group והוא מתייחס לאוריינות בהקשר תאורטי ופדגוגי ומדגיש שני היבטים מרכזיים של אוריינות: העושר הלשוני וריבוי האופנויות של ביטוי וייצוג לשוני. "בישראל נראה שהתלמידים אינם מוכנים מספיק להתמודדות עם סוגי הטקסטים המשמשים במקצועות השונים, ומכאן נובעת השאלה מה צריך לעשות כדי להכשירם להתמודדות כזו. בחטיבת הביניים יש ריבוי של מקצועות ונדרשת התמודדות עם תחומי דעת שונים ועם הטקסטים הייחודיים לכל אחד מהם.." (אולשטיין, 2012).

מכאן נגזרת התוכנית הלאומית – **שלהב"ת** – שילוב עקרונות הבנה והבעה בתחומי הדעת, הכוללת בין היתר בהוראה ובלמידה בין-תחומית. בתוכנית הלימודים בעברית מושם הדגש על מיומנויות לשון, הבנה והבעה על מנת לטפח את הכשירות הלשונית של התלמידים: הרחבת אוצר המילים, שכלול ההבעה בכתב ובעל פה והבנה של טקסטים מסוגים שונים (תוכנית לימודים בעברית לעל יסודי, תשס"ג: 13).

הקשר והזיקה למקצועות הלימוד ולתחומים אחרים

(1) המקצוע "עברית" קשור בכל **מקצועות הלימוד** בבית הספר. הכשרים של ההבנה וההבעה המטופחים במסגרת לימוד העברית משמשים את הלומד בכל מקצועות הלימוד. הוא הדין במה שנוגע לכתיבת עבודות (עבודות חקר, עבודות שנתיות, עבודות אישיות) או לניסוח דברים בכתב ובעל פה, כגון ניסוח עמדות.

הנחות היסוד של שלהב"ת נגזרות מתיאוריות הקשורות בהחדרת שינויים בחינוך, צורכי תחומי הדעת, פדגוגיה אינטגרטיבית, שיפור ההוראה, פיתוח קהיליות לומדים והעצמת צוות ושיתוף פעולה בינתחומי ובהוראה דיאלוגית.

התפיסה של הדיאלוג האורייני בשיח הלימודי, כוללת שלושה "משתתפים" מרכזיים: מורה, תלמיד וטקסט. תפיסה זו היא חלק מראייה פדגוגית דידקטית המוצאת קשר הדוק בין שלושת המרכיבים הללו (עמיר ומישר 2006).

שיח דיאלוגי נתפס כשיח מזמין היוצר אפשרות להקשבה פעילה (בחטין, 1987) שפירושה הבנה שיש בה מעורבות. לפי ויגוצקי (בתוך פלד אלחנן, 2002: 151) הדיאלוג בין המורה לתלמיד חושף את היכולת של התלמיד להבחין בין הידע הגלוי לבין הידע הפוטנציאלי. הגישה הדיאלוגית בעקבות ויגוצקי, טוענת כי האישי נגזר מן החברתי. ילדים מקיימים עם עצמם דיאלוגים שבהם הם עונים על שאלות והוראות שלמדו באינטראקציה עם המבוגרים. על כן השיח שמתקיים בבית הספר אמור להיות מאופיין כסגנון שיח דיאלוגי-אורייני, שבו המורה מצד אחד חושף את התלמידים לטקסטים במגוון עשיר של עולמות ידע, ולוקח בחשבון את רמת הקושי של המטלות. מצד שני הוא נותן לתלמידים כלים ואסטרטגיות שיסייעו להם לתהלך את הטקסט ואת המטלות הלימודיות.

לפי בחטין (1987: 63) האינטראקציה הנוצרת במהלך שיח בין אנשים מאפשרת לפרט לפתח את העצמי שלו. הדיאלוג קשור בהיבטים אישיים וגם בהיבטים חברתיים, ולכן יכול לסייע לפרט ביצירת ידע ובמילוי משימות (ווכטש, 1990: 115). תקשורת על פי בחטין מתקיימת כאשר לכל מבע יש שני קולות לפחות: מוען ונמען (פלד ובלום קולקה, 1997). בחטין (1987: 63) טוען, שהבנת דברינו תלויה בזולת, מכיוון שבלא שהאחרים יעבירו את המסר שלנו, ישלימו אותו, ירחיבו אותו ויעריכו אותו, לא נוכל להיות מסוגלים לתקשר ולא נוכל לדעת מה אנחנו אומרים. האחריות לקיומה של תקשורת מונחת אצל הנמען וקשורה לרמת המודעות המטה קוגניטיבית שלו (סלומון, תש"ם: 15).

לאור האמור לעיל, עולות התהיות והשאלות הבאות: מה המורה עושה לקראת המפגש עם הטקסט הלימודי ועם המטלות המצורפות? אילו כלים נמצאים ברשותו של המורה כדי לקדם את הכשירות האוריינית של הלומד? עד כמה הידע הזה מצוי באמתחתם של מורי העברית ועד כמה הוא נחלתם גם של מורי תחומי הדעת?

תוכנית שלהב"ת (שילוב הבנה והבעה בתחומי דעת) משתדלת לתת מענה לחלק מהשאלות הללו. התוכנית מושתתת על עקרונות של שיתוף פעולה עם תחומי דעת שונים מן ההיבט האורייני. היא תומכת ביצירת קשרים הדוקים בין המורים לעברית ובין המורים לתחומי הדעת האחרים במטרה לפתח שפה משותפת בכל הקשור בעיסוק במיומנויות לשון, הבנת הנקרא והבעה (הבעה בכתב ובע"פ). מצד אחד, במסגרת

שיעורי עברית, ניתן מענה לצורכי תחום הדעת (למשל תרגול באמצעות טקסטים מתחומי דעת), ומצד שני ניהול דיאלוג משותף עם מורי תחומי הדעת, שבמסגרתו יובלטו עקרונות משותפים לכלל תחומי הדעת (אוריינות גנרית) לצד עקרונות הייחודיים לתחומי הדעת (אוריינות דיסציפלינרית).

עקרונות התוכנית מדגישים גישה המשלבת בין אוריינות גנרית לאוריינות דיסציפלינרית:

- יצירת שפת מושגים משותפת בין המורים מתחומי הדעת למורים לעברית ובין המורים לתלמידים (גנרי).
- פיתוח מודעות מטה קוגניטיבית למיומנויות לשון, הבנת הנקרא, הבעה בכתב ובעל פה בקרב המורים ובקרב התלמידים (גנרי).
- הבנת הדרכים שבהן מאורגן הידע הדיסציפלינרי מבחינה אוריינית (דיסציפלינרי)
- מתן כלים אורייניים לקריאה ביקורתית של טקסטים מסוגים שונים (גנרי ודיסציפלינרי)
- מתן כלים לבדיקת תוצרי הכתיבה של התלמידים, הערכתם וקידומם (גנרי ודיסציפלינרי)
- הרחבת אוצר מילים כתשתית לקריאה, כתיבה ודיבור בהקשרים מגוונים תוך מתן כלים ואסטרטגיות להתמודדות עם מילים לא מובנות.

(עמיר ואתקין, 2013, IAMETI)

הפעלת התוכנית

משנת תשע"ג התוכנית מופיעה במתנ"ה, כחלק מיעדי המטה במסגרת "שיפור הכשירות האוריינית הכתובה והדבורה בשפת אם עברית בכיתות ז-ט".

שלהב"ת בראייה מערכתית

ראייה מערכתית חשובה ביותר להצלחת עקרונות שלהב"ת בתחומי הדעת. עקרונות שלהב"ת יכולים לבוא לידי ביטוי באופנים שונים, כגון, מיזמים בין-תחומיים שהציר המארגן שלהם הוא אורייני; יישום ההיבט האורייני כפי שמופיע בתוכניות הלימודים בתחומי דעת; בחירת מיומנויות חוצות תחומי דעת ועוד.

מומלץ שכל בית ספר יבנה תוכנית תלת שנתית להטמעת עקרונות שלהב"ת ויצרף מורים מובילים (כגון רכזי מקצוע) להדרכה הבית ספרית. כמו כן חשוב שהאחראי על הפדגוגיה בבית הספר יהיה שותף לתכנון ההדרכה הבית ספרית וייקח חלק במפגשי ההדרכה.

בית ספר יכול לבחור באחד מן הדגמים המוצעים להלן:

1. **רכזי מקצוע של כל תחומי הדעת הנלמדים בבית הספר** - הרכזים יקיימו דיאלוג שוטף עם צוות המורים לעברית סביב נושאים אוריינים הרלוונטיים להוראת המקצועות השונים ויפתחו פעילויות הוראה כמענה לצרכים שעלו. ההחלטות שיתגבשו יוטמעו בקרב מורי המקצועות השונים בשיטת "המניפה", במסגרת שעות הצוות.

2. **רכזי מקצוע ומורים מובילים מתחומי הדעת שנבחרו על ידי בית הספר** - כל המורים המלמדים את מקצועות הלימוד שבחר בית הספר, ישתתפו בסדנה. במסגרת הסדנה יועלו הצרכים האוריינים המשותפים והספציפיים לתחומי הדעת שנבחרו ויפתחו פעילויות הוראה מתאימות שיוטמעו בשיעוריהם.

-בכל אחד מן הדגמים שייבחרו, ישתתפו מורי העברית.

3. **צוות עברית מלווה את תחומי הדעת** - כל אחד מחברי צוות עברית מלווה תחום דעת מסוים בשיתוף רכז/ת המקצוע מתחום הדעת.

• **אם לבית ספר יש הצעה אחרת, היא תישקל יחד עם המדריכה הבית ספרית** ועם המדריכה האחראית על הוראת העברית במחוז.

תפוקות מצופות

- ראייה מערכתית של עקרונות שלהב"ת בכל חטיבות הביניים
- קיום מערך מטלות/פעילויות הוראה בשפת האם שבהן משולבים תכנים מתחומי דעת שונים.
- קיום מערך מטלות/פעילויות הוראה בתחומי דעת, שבהן המשולבים מיומנויות אורייניות